

KRIZA IN RACIONALNOST TIMSKEGA DELA

CIRIL KLAJNSCEK

Povzetek

Na osnovi razlikovanja proizvodnega in storitvenega dela se v članku problematizira racionalnost timskega dela v družbi, kjer je pod vplivom institucionaliziranega samoupravljanja prišlo do množične nedoletnosti, kot odsotnosti poguma za samostojno uporabo lastnega uma in kot tihega odpora do vladajočega reda; kjer vlada teologija dela in kjer se storitveno delo podreja kriterijem industrijsko-tehnične racionalnosti. Timsko delo bi moralo potekati v skladu s skupnim konceptom dela, v skladu s sprejetimi pravili igre in z vodjem, ki suvereno skrbi za spoštovanje tega koncepta in teh pravil. Bistvena komponenta racionalnega vedenja je odgovorno in zavestno vodeno in sistematsko organizirano mišljenje/govor.

Summary

On the basis of distinction between work in production and work in services the paper discusses the rationality of team-work in a society where a mass unmatuity is the consequence of the institutionalized self-governement; unmatuity as an absence of courage for independent use of one's own mind and as a silent resistance to the established order; where the theology of work is the governing ideology and where the work in social services is being submitted to the criteria of technical rationality. The team-work should procede in accordance with a common concept of work, with common rules of the game and with an accepted leader, which should care for the respecting of the rules. The basic component of the rational behavior is a responsible, consciously led and systematically organized thinking/discourse.

V pričujočem prispevku želim na osnovi razločevanja proizvodnega dela problematizirati racionalnost (umnost) timskega dela oziroma sodelovanja, pri čemer tim pojmem izključno kot organizirano obliko skupnega dela. Pri tem pa se opiram na vedno bolj aktualen pojem razsvetljenstva, ki označuje izhod iz nedoletnosti, ki je je ljudstvo krivo samo. Moja izhodiščna teza namreč je, da je pod vplivom na družbeni lastnini razvitega, integralnega samoupravljanja prišlo do množičnega pojava nedoletnosti, ki jo označuje po eni strani odsotnost poguma za samostojno uporabo lastnega uma, po

drugi strani pa tihi odpor (distanca, neintegriranost) do vladajočega reda oziroma zakona.

Človek je namreč razsvetljen (umen, odrasel) ravno toliko, kolikor poseduje voljo, pogum in zmožnost, da misli z lastno glavo, pri čemer pa mora biti zmožen toliko samodiscipliniranja, da njegova samostojna in javna uporaba lastnega uma poteka znotraj okvirov nekih skupnih pravil igre (reda/zakona), ki niso nič drugega kot (samo)omejevanje neskončnih možnosti samo-volje.

Teologija dela ali delo kot bog

Delo kot proizvodnja uporabne dobrine (koristne stvari) vsebuje naslednje sestavine: človeka kot delovno silo, predmet dela (snov, material) in delovno sredstvo (stroj, orodje). Kot dejavnost pa pomeni spreminjanje oblike predmeta dela v skladu z vnaprejšnjo predstavo oziroma smotrom. Je, skratka, smotrna dejavnost. V skladu z grškim izrazom za smoter (teleos) ga potemtakem lahko imenujemo teleo-logična dejavnost.

V kolikor ta smotrnostni (teleološki) princip dela prenesemo oziroma preslikamo na družbo oziroma na medčloveška razmerja, dobi delo nadnaravne (meta-fizične) lastnosti. Postane nekaj božanskega oziroma teo-logičnega (teos je grško bog). Rezultat revolucionarno smotrnostnega (teleo-logičnega) delovanja, ki smo mu priča v povojni Jugoslaviji, je namreč pretvorba dela v nadnaravni (božanski) princip, v skladu s katerim smo postali družba teologije dela.

Delo je pri nas sistemsko operacionalizirano kot prava božja substanca. Je namreč tisto, iz katerega vse izhaja in vanj tudi vse ponika oziroma se vrača. To velja tako za invalidsko varstvo kot za nas običajne smrtnike. Po eni strani invalidi izhajajo (se rekrutirajo) iz dela (delovnih organizacij), iz dela je proizveden pojem invalida, delavci so (smo) temeljni nosilci invalidskega varstva, družbena skrb za invalide se opravlja na način dela in končni smoter rehabilitacije (kot oblike dela) je vračanje invalidov kot

defektne delovne sile (variabilnega dela kapitala) v svet dela. Po drugi strani pa je človek kot delavec pri nas sistemsko načelno dobil vlogo boga, to je najvišje bivaajočega.

Geslo "Delu čast in oblast" je dobilo svojo uresničitev v partijsko-ideološkem projektu samoupravne preobrazbe družbe. Družba, v kateri živimo, namreč ni mišljena kot navadna družba, ki naj bi obstajala, zato da obstaja in se razvija v skladu s svojo lastno notranjo logiko, marveč je revolucionarno smotrnostno usmerjena v komunizem. Ta cilj naj bi dosegla skozi procese zavestno izvršenih notranjih preobrazb. Način teh "preobrazb" je sistemsko operacionaliziran kot samopodrejanje delovnih ljudi in državljanov monopolno vladajoči vlogi partije.

Partijsko-ideološki projekt je (samou)pravno oziroma sistemsko operacionaliziran tako, da se partija izteka v državo, le ta pa "izumira" na način integralnega samoupravljanja, ki je zamišljeno kot prava Moška, cela, idilično uravnovešena skupnost, v kateri "smo" vsi gospodarji in hlapci, v kateri "se" vsi bolj ali manj na vse spoznamo in bolj ali manj o vsem "odločamo". Vse to se dogaja na način vsakodnevnega samo-podrejanja te(le)ologiki predpostavljene sistema.

Posledica tega vsakodnevnega samo-upravnega samo-podrejanja pa je današnja skorajda totalna atomizacija družbe, naraščajoča deprofesionalizacija in pasivizacija v stilu "Saj vem, ampak ne verjamem..." Na ravni kolektivne ali množične psihologije se to kaže v vsesplošnem nezaupanju, v naraščanju individualističnega - zgolj lastno rit rešujočega vedenja ter v čakanju na nekakšno od boga dano od-rešitev.

Proizvodno in storitveno delo

Medtem ko se tehnološko razviti svet razvija iz industrijske v postindustrijsko - eni jo imenujejo učečo se, drugi pa storitveno - družbo, ki ne čakajoč na nas gre svojo pot, se mi vsi nahajamo v igri bolj ali manj neodgovornega sokonstituiranja nekega zgodovinsko preseženega tipa

družbenosti, ki se vse bolj sprevrača v nevarno civilizacijsko nazadovanje. Medtem ko v razvitem svetu v luči tega prehoda prihaja do vse bolj očitnega spreminjanja oblike, vsebine, pomena oziroma funkcije (vloge) proizvodnega dela ter hitro naraščajoče intelektualizacije delovne sile ter s tem povezanega diferenciranega pojmovanja in regulacije teh dveh, očitno različnih (med seboj se razlikujočih) oblik dela, se pri nas še vedno vrtimo v začaranem krogu uporabe istih principov regulacije (usmerjanja, upravljanja, poslovanja) za proizvodno in storitveno delo.

Tisto, kar nenehno spregledujemo, pa je to, da storitveno delo, kot je poučevanje, (pre)vzgojanje, načrtovanje, organizacija, posredovanje, upravljanje, svetovanje, rehabilitiranje itd. zaradi svojih lastnih notranjih značilnosti ne more biti podvrženo industrijsko tehničnemu tipu racionalnosti, katerega kriteriji so rast, plan, realizacija, produktivnost, zaslužek. Neposredne konsekvence industrializacije storitvenega delo so naslednje: rast administrativnega aparata, brezosebni značaj storitev ter racionalizacija proizvodnje le-teh na osnovi omejevanja rasti osebnih dohodkov družbenih dejavnosti, omejevanja amortizacije ter dvigovanja normativov. Tovrstna racionalizacija pa ima za posledico bolj ali manj prikrito opuščanje programov (zmanjševanje deleža napotenih/vključenih v storitveni program, zmanjševanje obsega storitev), odsotnost kakršnihkoli dolgoročnih razvojnih načrtov, s tem povezano nezmožnost skupnega strateško razvojnega (so)delovanja institucij znotraj iste družbene dejavnosti ter negativno kadrovske selekcije (saj si dobri in ambiciozni strokovnjaki začnejo iskati službo drugje - tam, kjer bo njihovo delo imelo večji učinek, vpliv, funkcijo oziroma domet).

Če sedaj na kratko rezimiram: V kolikor nočemo kontraproduktivnih stranskih učinkov, storitveno delo ne sme biti podvrženo kriterijem industrijsko-tehnične racionalnosti, ker:

- njegov predmet ni naravna snov (surovina, polizdelek),

marveč človek, njegovo vedenje in medčloveška razmerja;

- ker njegovo delovno sredstvo niso orodja in stroji, marveč v vlogi "sredstev" nastopajo um, mišljenje, govor;

- ker njegov (družbeni) smoter ni v uporabni vrednosti, marveč predvsem v produkciji reda, v obrambi pred tveganji in odkloni od norme (zakonske, moralne, delovne) oziroma v vdružbljanju, normalizaciji in discipliniranju ljudi;

- ker ga zaradi nehomogenosti, nekontinuiranosti, notranje protislovnosti, nekonstantnosti oziroma negotovosti in deloma tudi nepredvidljivosti vedenja ljudi, ni mogoče standardizirati in normirati kot proizvodnjo stvari.

Zato pa je njegovo neprimernost za industrijsko tipizacijo, standardizacijo, normiranje in reguliranje treba nadomestiti z lastnostmi, kot so interakcije kompetence, empatija, zavest (so)odgovornosti, kazuistično pridobljene izkušnje, samorefleksija (samo-problematiziranje) ter znotraj profesionalni kriteriji nadzora in učinkovitosti. Takšna je pač pot oziroma smer civilizacijskega napredka (skratka diferenciacija in skupnost v različnosti). Družba, ki se ne bo notranje diferencirala in ki ne bo šla v korak s temi trendi, je neizbežno obsojena na civilizacijsko nazadovanje.

Racionalnost timskega dela

Vsebina timskega dela v rehabilitaciji invalidov sestoji iz skupne opredelitve oziroma definicije problema ter iz prav tako skupnega iskanja oziroma izbiranja najboljše izmed alternativ (smeri, ciljev, metod in tehnik) za njegovo razrešitev. Takšno delo pa zahteva izpolnitev naslednjih treh nujnih pogojev:

- da skupno delo (sodelovanje) poteka v skladu s skupnim konceptom dela, ki temu delu daje teoretsko konsistenco;

- da to delo(vanje) poteka v skladu z nekim občim zakonom oziroma pravili igre (vedenja), ki so jim člani tima podrejeni (s tem namreč omejujejo neskončno variabilnost interesov, hotenj in samovolje sebe kot posameznikov);

- da obstaja vodja, ki suvereno skrbi za to, da (so)delo-

vanje članov tima poteka v skladu z zakonom in konceptom dela, ki ga zakon formalno zagotavlja.

Če katerikoli izmed navedenih pogojev ni izpolnjen, potem sploh ne moremo govoriti o zaresnem timskem delu. To, da so izpolnjeni ti pogoji, pa še ne pomeni ali bolje ne zagotavlja, da timsko delo poteka tudi že racionalno v smislu omenjene industrijske racionalnosti storitvenega dela. Ali z drugimi besedami, to delo je racionalno, če so izpolnjeni nekateri osnovni pogoji uporabe razuma (*ratia*) v mišljenju, govoru oziroma medsebojnem komuniciranju članov tima.

Ena bistvenih komponent racionalnega vedenja je namreč vztrajanje pri odgovornem in zavestno vodenem in sistematsko organiziranem mišljenju/govoru, takšno vztrajanje pa predpostavlja tako sposobnost kot voljo oziroma pripravljenost ljudi. Andrej Ule razlaga navedene komponente tovrstne uporabe uma na naslednji način:

a) Odgovornost racionalnega mišljenja/govora pomeni poleg vsebinskih zadolžitvev tudi to, da se vseskozi držimo osnovnih logičnih načel in da ne varamo drugih in sebe s psevdorazlogi, da se ne bojimo konsekvenc tega, kar trdimo, verjame in mislimo in da iskanja pravih razlogov ne blokiramo s slepo vero v avtoritete, dogme, nesporne trditve, fantastične in ad hoc domneve itd.

b) Zavestna vodenost mišljenja/govora pomeni, da ne sledimo zgolj asociacijam, nezavednim povezavam misli, psevdovtmatizmom v mislih in govoru, marveč se tem pritiskom upiramo prav z zavestnim vztrajanjem pri odgovornem mišljenju/govoru.

c) Sistematska organizacija mišljenja/govora pa pomeni, da skušamo urediti govor v argumentacijo, pri kateri se ločijo premise od argumentiranih zaključkov.

Ne glede na to da v tako idealni obliki ne more govoriti oziroma razmišljati noben posameznik, pa je vztrajanje pri temu vsaj približno podobni formi/načinu mišljenja oziroma govora nujno, kajti to je način, kako se ustvarja LOGIČEN PROSTOR za dejansko srečevanje različnih idej, misli oziroma

izjav v jezikovni komunikaciji. To je prostor, ki omogoča svobodno, enakopravno in demokratično komuniciranje in razpravljanje in v katerem je mogoče tudi utemeljeno reči ne ter terjati izvedbo, izpeljavo oziroma realizacijo idej v praksi. Oziroma, če zadevo obrnemo: v kolikor pri članih tima ni pripravljenosti za takšno vrsto mišljenja/govora, imamo opravka z večjo ali manjšo razpršenostjo logičnega prostora, s sobivanjem ali zgolj kopičenjem različnih mišljenj/izjav, s popolno razdrobljenostjo univerzuma pomenov in smislov ter z avtokratskim, dogmatskim, brezobzirnim, nedemokratičnim načinom komuniciranja.

Kot lahko vidimo, razum kot sposobnost za racionalno vedenje ni preprosta naravna lastnost človeka, ki bi jo leta lahko le mirno uporabil, marveč je v veliki meri interakcijski pojav. To pomeni, da sposobnost in volja za navedeno uporabo uma še nista dovoljšni garant, marveč je za njegovo vladavino (razuma) prav tako pomembno tudi socialno okolje oziroma družbena klima. In v skladu s tem se zastavlja osnovno vprašanje: Koliko je namreč znotraj obstoječega družbenega stanja, v katerem delujejo iracionalizmi vseh vrst, sploh mogoče diskutirati in delovati racionalno?

Odgovorov na to vprašanje je seveda več, odvisno pač od zornega kota oziroma pozicije, s katere motrimo obstoječe dogajanje in sebe v njem. Defetist bo obupaval, moralist bo vztrajal pri apelih na moralo in pritiskal na vest ljudi, anarhist se bo zadovoljil s popolno odsotnostjo kakršnekoli prisile, avtokrat bo zahteval brezpogojno podreditev redu/zakonu (ki ga ni), konzervativec si bo prizadeval za dobre stare čase, politični revolucionar bo brezobzirno kritiziral obstoječe in zahteval od ljudi nemogoče, priden delavec (ta večni ideal gospodarjev vseh vrst) bo v svoji pasivno sprejemajoči drži ubogljivo čakal na besedo gospodarja, skeptik bo z nedoločno kretnjo glave izustil svoj znani "Hmmm...", optimista pa ne omenjam, ker ga že dolgo preprosto ni(sem) več (videl).

Obstaja pa še neka povsem druga (možna) pozicija oziroma

zorni kot gledanja. To je tisti, ki se ga poslužuje REALIST. Le-ta se je odpovedal tako iluzijam o lastni onipotentnosti kot iluzijam o rajski, harmonično uravnovešeni skupnosti (kolektivu), v kateri naj bi se počutil blaženo, mirno in varno kot ob nekoč davno izgubljeni mamini dojki.

Ker realist ve, da ni skupine in družbe kot nekakšne nad-individualne (izven ali iznad posameznikov, po sebi obstoječe stvari), da ljudje nismo zgolj produkt okoliščin, marveč te okoliščine (tako ali drugače) tudi sami (so)ustvarjamo, se zaveda tudi svoje dvojne - determinirane in determinirajoče vloge.

On ni manični uničevalec drugih in drugačnih in tudi ne apostolski spreminjevalec sveta.

Ker ve, da moč kot potencialna zmožnost vplivanja na obstoječe dogajanje ni nekaj, kar izhaja iz človeka kot takega, marveč je razmerje - torej strukturni (relacijski) pojem /pojav, se v svojem vsakodnevem življenju obnaša strukturalistično (struktura = razločevalna razmerja), opirajoč se pri tem na lastne moči. Kar pomeni, da ne pozna pasivno čakajoče drže ne pozicije nevtralne vednosti, marveč se v vsakodnevem življenju nenehno opredeljuje do problemov na način lastnega razmerja do drugih ljudi (sodelavcev). Pri tem pa vztrajno osvetljuje (reflektira, problematizira) tako lastno doživljanje, početje in njegove učinke kot tudi dogajanje oziroma situacijo, v kateri se nahaja in deluje. Kot tak je izvržen iz sveta majhnih navajenosti in infantiliziranega uživanja znotraj zadušljivega gospostva nerazumnosti in iracionalizmov vseh vrst.

Ker je zaprl za seboj vrata svojega otroštva, on nenehno živi ves sredi sedanjosti. Včeraj je zanj izkustvena šola, jutri pa smer oziroma pot.

Kot živ, odrasel, na lastnih nogah pokončno stoječ in organizmično (psiho-fizično) sredi sedanjosti živeč posameznik, je "obsojen na svobodo", ki ni nič drugega kot zmožnost izbora, odločitve in sprejemanje odgovornosti zanje.

Izvržen iz carstva suženjske zavesti, katere bistvo je po

Heglu v tem, da ljubi Življenje bolj kot svobodo, se realista neče poceni izmuzniti skozi Življenje na način majhnih kreposti in mimikrije (prikrivanja) vseh vrst.

Kot odrasel realista tudi ni enkrat za vselej izoblikovan "šraufič" systemskega mehanizma, ne molčeče orodje institucij kot zamrznjenih odnosov. Kajti opore za svojo vsakodnevno bivanje in delovanje nima, oziroma ne išče v ljudeh, skupinah in institucijah izven sebe, pa tudi ne v duhu časa, ideologijah in religijah vseh vrst. Tako kot tudi ne išče gotovosti za vse večne čase. Bogu preprosto prepušča tisto, kar je božjega, kralju, kar je kraljevskega, sam pa kot enkraten, končen, ranljiv in neponovljiv individuum s svojimi očmi ostaja nenehno uprt v to, kar se pred njegovimi očmi dogaja, analizira protislovnost in konfliktnost tega dogajanja ter išče in utira poti oziroma možnosti drugačnega stanja stvari, ali na kratko: umnejšega in s tem tudi za vse znosnejšega, kvalitetnejšega skupnega bivanja in delovanja.

Na vprašanje, kaj pomeni oziroma kako izgleda pozicija, hotenje oziroma delovanje realista v odnosu do (oziroma znotraj) timskega dela, si lahko odgovori vsakdo sam - v skladu s svojim izkustvom, svojim hotenjem, voljo in lastno močjo (znanjem). Kar pa se tiče siceršnje racionalnosti timskega dela v naši vsakodnevni rehabilitacijski praksi, je za začetek dovolj, če se zave(da)mo, da je le-ta odvisna v prvi vrsti od "odraslosti" ljudi, ki naj bi timsko (skupno) delali. Kajti vsakokratna kvaliteta tega dela je namreč preizkus, kriterij oziroma mera le-te.

Torej je vse, kar nam preostane, zgolj izbor med naslednjima dvema alternativama: da zbežimo pred lastnim pogledom ali pa da delujemo v skladu s tistim, kar bomo ugledali oziroma kar vidimo!

LITERATURA:

Hribar Tine, *Človek kot postava dela*, Teorija in praksa,

št. 10-11/1987

Kaj je razsvetljenje, Vestnik SAZU št. 1/1987

Klajnšček Ciril, *Uvod v timsko delo*, UZRI Ljubljana 1984

Klajnšček Ciril, *Avtonomnost subjekta v institucionaliziranem svetu dela kot oseb(nostno) prizadevanje za prehod od opore v sistemu k opiranju na lastne moči*, Referat na poletni šoli društva psihologov Slovenije, avgust 1987

Kos Marko, *Intelektualizacija delovne sile, Teorija in praksa*, št. 10-11/1987

Možnosti razvoja profesionalne rehabilitacije v kriznih družbenih razmerah, Zbornik referatov s simpozija, Univerzitetni zavod za rehabilitacijo invalidov, Ljubljana 1987

Ciril Klajnšček, dipl. sociolog, Zavod SRS za družbeno planiranje, Ljubljana, Gregorčičeva 25